

PREKLADY

JEDNOTLIVINY A ICH ROLY (IV)

Pavel TICHÝ

8. MOŽNÉ SVETY

Znovu uvažujme o našom modelovom príklade roly, o *mojich hodinkách*. Zistili sme, že s rolou môžeme byť oboznámení bez toho, že by sme vedeli, ktorá jednotlivina ju stelesňuje, bez toho, že by sme vedeli, ktorá jednotlivina je mojimi hodinkami. Dôkladnejšie si všimnime, prečo je to tak. Rozhodujúce je, že hoci v skutočnosti jedna určitá jednotlivina slúži ako moje hodinky, túto úlohu by rovnako dobre mohli plniť iné jednotliviny. Inými slovami, existujú ne-skutočné, ale možné stavy vecí, v ktorých úrad mojich hodínok zastávajú iné jednotliviny ako v skutočnosti. Teda, ak nevieme, ktorý stav sveta je skutočný, môžeme dokonale poznať úrad mojich hodínok bez toho, že by sme vedeli, ktorá jednotlivina ho vykonáva. Inými slovami, môžeme vedieť, čo to znamená *byť* jednotlivinou, ktorá je mojimi hodinkami a zároveň nevedieť, ktorá jednotlivina je mojimi hodinkami.

Naopak, číra oboznámenosť s jednotlivinou stelesňujúcou istú rolu sama osebe nestačí na určenie tejto roly, lebo jedna a tá istá jednotlivina môže stelesňovať viacej rolí. Napríklad, jednotlivina, ktorá je mojimi hodinkami, je aj najdrahšou vecou, ktorú vlastním. Ale *moje hodinky* a *najdrahšia vec, ktorú vlastním*, sú zrejme dve rôzne roly, dva odlišné úrady, ktoré môže nejaký kus kovu zastávať. Čím sa tieto dva úrady líšia? Všimnime si, že *môžem* vlastniť vec, ktorá je drahšia ako moje hodinky a predstavme si stav vecí (nie skutočný, ale možný), v ktorom je to tak. V tomto stave vecí jedna jednotlivina, povedzme A, je mojimi hodinkami a nejaká iná jednotlivina, B, je najdrahšia vec, ktorú vlastním. A práve to je jedna z okolností, ktorá odlišuje úrad mojich hodínok od úradu najdrahšej veci, ktorú vlastním: totiž, keby opísaný stav vecí bol skutočný, prvý úrad by bol obsadený jednotlivinou A, kým druhý by bol obsadený numerickejšou jednotlivinou B.

Teda vidíme, že rozlíšenie jednotliviny od roly, ktorú jednotlivina stelesňuje, závisí od predpokladu, že okrem stavu vecí, ktorý je skutočný, existujú aj iné stavy vecí, ktoré náhodou nejestvujú, hoci by mohli.

Všimnime si, že ten istý predpoklad je základom známeho rozlíšenia vlastnosti od súboru jednotlivín, ktoré túto vlastnosť majú. Môžeme byť oboznámení s vlastnosťou byť špiónom bez toho, že by sme vedeli, do ktorého súboru osôb patria všetci špióni a len špióni, t. j. bez toho, že by sme o každom indivíduu vedeli, či je špiónom. Rozhodujúcou okolnosťou je, že niektoré indivíduá, ktoré sú v skutočnosti špiónmi, by nimi nemuseli byť a indivíduá, ktoré v skutočnosti špiónmi nie sú, by mohli robiť špionáž. Inými slovami, existujú možné stavy vecí, v ktorých sa súbor špiónov líši od súboru skutočných špiónov. Teda aj keď nevieme, ktorý možný stav vecí je skutočný, napriek tomu môžeme dokonale vedieť, čo to znamená, že niekto je špión a nevedieť, ktorý súbor obsahuje všetkých špiónov a len špiónov.

Naopak, číra oboznámenosť so súborom objektov s určitou vlastnosťou sama osebe nestačí na určenie tejto vlastnosti, pretože objektom jedného a toho istého súboru môžu prislúchať dve odlišné vlastnosti. Napríklad, vlastnosť byť rozumným živočíchom vyčleňuje náhodou ten istý súbor jednotlivín, ako vlastnosť byť neopereným dvojnožcom. Ale tieto vlastnosti sú rozdielne. Líšia sa tým, že je možný taký stav vecí, v ktorom sú, napríklad, niektoré rozumné živočíchy operené a niektoré neoperené dvojnožce nerozumné.

Teda vidíme, že keby existoval iba skutočný stav vecí, rozlišovanie jednotlivín od rolí alebo súborov od vlastností by nemalo nijaký zmysel.

Extenzionalistický prístup k logike, ktorý obidve rozlíšenia odmieta, pochádza vlastne z názoru, že predmetom nášho záujmu je jediný stav vecí, stav, ktorý je skutočný. Extenzionalista tvrdí, že okrem skutočného stavu vecí neexistujú nijaké ne-skutočné alternatívy. Podľa neho povedať, že nejaký stav vecí nie je skutočný, znamená to isté, ako povedať, že nijaký taký stav vôbec neexistuje, prípadne, že je, prinajlepšom, čírym výmyslom predstavivosti. Preskúmajme tento názor trochu podrobnejšie.

Pre jednoduchosť obmedzme svoju pozornosť na dve jednotliviny, povedzme na Billa Clintona a Muhammada Aliho, a na jedinú vlastnosť, napr. byť belochom. Ako je dobre známe, skutočný stav vecí v tejto miniatúrnej zostave je stav, v ktorom B. Clinton túto vlastnosť má a M. Ali ju postráda. Tento skutočný stav vecí je teda určité rozloženie, *distribúcia* vlastnosti byť belochom na dvojprvkové univerzum. Pritom extenzionalista bude nútený tvrdiť, že táto jednotlivá distribúcia nie je len jedinou *skutočnou* distribúciou uvedenej vlastnosti, ale jedinou distribúciou tejto vlastnosti *vôbec*. Musí zastávať názor, že existuje len táto jedna distribúcia vlastnosti byť belochom a nijaké iné.

Lenže tento názor sa nezhoduje s dobre podloženým matematickým faktom, že existujú *štyri* takéto distribúcie, pričom ďalšie tri sú tieto: Bill Clinton aj Muhammad Ali sú belosi; iba Muhammad Ali je beloch; ani jeden z nich nie je beloch. Nemá zmysel hovoriť o jednotlivjej distribúcii, pokiaľ nie je jednou z viacerých. Zdá sa, že extenzionalista je v rozpore s elementárnymi výsledkami matematiky.

Možno bude chcieť tejto námietke čeliť tvrdením, že matematika je disciplína, ktorá sa zaoberá fikciami a že z tohto dôvodu jej výsledky nemajú nijaký význam pre to, čo skutočne existuje. Možno bude chcieť povedať, že v našom miniatúrnom príklade skutočne existuje iba B. Clinton, M. Ali a (možno) vlastnosť byť belochom, a že také veci ako distribúcie, kombinácie alebo priradenia nie sú ničím iným ako vhodnými konštruktmi, fikciami, ktoré používame pri opise sveta; v skutočnosti také veci vraj vôbec neexistujú.

Lenže extenzionalista tým podryva svoju vlastnú pozíciu. Pretože ak skutočne neexistujú také entity, akými sú distribúcie vlastnosti byť belochom na B. Clintona a M. Aliho, potom neexistujú ani také entity, akou je distribúcia, ktorá túto vlastnosť pripisuje Clintonovi a upiera Alimu, t.j. *skutočná* distribúcia. Odmietajú sa tu nielen ne-skutočné stavy vecí, ale práve tak i skutočný, pretože B. Clinton, M. Ali a táto vlastnosť sami osebe nevytvárajú skutočný stav vecí. Tento stav je zvláštna *kombinácia* obidvoch indivíduí s touto vlastnosťou, okolnosť, že B. Clinton ju má a M. Ali nie. Ale ak toto raz pripustíme, nemôžeme poprieť, že táto kombinácia je jednou zo *štyroch* kombinácií. Nesporne je jedinou *uskutočnenou* kombináciou. Lenže táto okolnosť ju nerobí kombináciou iného *druhu* ako sú ostatné tri, práve tak ako fakt, že jestvuje 9 planét, nerobí číslo 9 číslom iného druhu, ako sú ostatné čísla. Jediná prednosť skutočnej kombinácie spočíva v tom, že je uskutočnená. Ale túto prednosť by mohla mať každá z troch zvyšných kombinácií, pretože je entitou toho istého druhu.²⁸

Je tiež ťažké pochopiť, ako sa môže extenzionalista vyhnúť absurdnému záveru, že ak sa niečo má tak a tak, potom sa to má tak *nevyhnutne*. Taký záver je v rozpore s našou hlboko zakorenenou predstavou, že mnohé veci sa majú tak a tak iba *náhodou*, že jestvujú iba náhodou. No stav vecí jestvuje iba náhodou vtedy, keď naozaj môže nejestvovať, keď možnosť nejestvovať je pravá možnosť. Lenže ak uvažovaný stav vecí jestvuje, možnosť nejestvovať musí byť neuskutočnená. A práve neuskutočnené možnosti sú entitami, bez ktorých sa extenzionalista chce zaobísť. To znamená, že rozlíšenie náhodného od skutočného v jeho teórii zlyháva.

Teda najlepšie bude extenzionalistov predsudok proti neuskutočneným možnostiam ponechať bokom. Odtiaľ budeme predpokladať, že nás

nezaujíma len stav vecí, ktorý skutočne jestvuje, ale celý rad možných stavov vecí. Tieto stavy vecí budeme volať *možné svety* a ich súhrn budeme nazývať *logickým priestorom*.

Predpoklad logického priestoru nám umožňuje nielen zdôvodniť oprávnenosť rozlíšenia vlastností od súborov jednotlivín a rolí od jednotlivín, ale aj presne určiť, aký druh entít predstavujú vlastnosti a roly.

Všimnime si najprv vlastnosti. Ak je daný istý možný svet a časový okamih, vlastnosť byť červený vyčleňuje určitý súbor: súbor jednotlivín, ktoré sú v danom okamihu v tomto svete červené. Je však samozrejmé, že jednotlivina, ktorá je v jednom svete v istom okamihu červená, môže mať v inom svete alebo v inom okamihu odlišnú farbu; preto môže byť súbor určený touto vlastnosťou v nejakom svete a okamihu odlišný od súboru určeného touto vlastnosťou v inom svete a okamihu. Teda sama vlastnosť nie je súborom, ale niečím, čo *spája* súbory s dvojicami možný svet - okamih, t.j. so svetamihmi.²⁹ Vlastnosť generuje *funkciu*, ktorá svetamihom priradzuje súbory jednotlivín. Ba čo viac, po zrelej úvahe sa zdá, že táto vlastnosť nie je ničím iným ako touto funkciou, týmto špeciálnym priradením súborov jednotlivín svetamihom. Pretože, čo znamená poznať vlastnosť byť červený alebo byť s ňou oboznámený? Znamená to byť schopný v každom možnom svete a okamihu odlišiť červené jednotliviny od nečervených. To je však zrejme to isté, ako byť schopný určiť hodnotu touto vlastnosťou generovanej funkcie v ľubovoľnom danom svetamihu. Preto nemáme nijaký dôvod rozlišovať túto vlastnosť od funkcie, ktorú generuje: najlepšie urobíme, keď tieto dve entity *stotožníme*. Ukazuje sa teda, že vlastnosti sú funkcie, ktoré svetamihom priradzujujú súbory jednotlivín.

Podobné úvahy možno aplikovať na roly či úrady. Ak je daný vhodný svetamih, úrad mojich hodínok vyčleňuje určitú jednotlivinu: jednotlivinu, ktorá zastáva tento úrad v danom svete a okamihu. Je však zrejmé, že v rôznych svetoch alebo v rôznych okamihoch môžu tento úrad zastávať rozličné jednotliviny. Rola je teda entitou, ktorá *spája*, *združuje* jednotliviny so svetamihmi, pričom je možné, že rozličné jednotliviny *združuje* s rôznymi svetamihmi.³⁰ Rola generuje *funkciu*, ktorá svetamihom priradzuje jednotliviny. A po určitej úvahe sa ukáže, že rola nie je ničím iným ako touto funkciou. Pretože čo znamená poznať *moje hodinky*, túto rolu či úrad, ktorý môžu vykonávať jednotliviny? Znamená to vedieť, čo to značí, že nejaká jednotlivina je mojimi hodinkami. Aby sme poznali úrad mojich hodínok, musíme byť schopní určiť, ktorá jednotlivina vykonáva tento úrad v ľubovoľnom danom možnom svete a okamihu (v ktorom je úrad obsadený). To je však zrejme to isté, ako byť schopný v ľubovoľnom danom svetamihu určiť hod-

notu funkcie generovanej týmto úradom. Takže nemáme nijaký dôvod rozlišovať úrad od funkcie: najlepšie urobíme, keď tieto dve entity *stotožníme*. Ukazuje sa teda, že roly sú funkcie, ktoré svetamihom priradujú jednotliviny.

Dve funkcie sú totožné, keď každému argumentu, na ktorom sú definované, priradia tú istú hodnotu. Z toho vyplýva, že dve funkcie môžu mnohým argumentom priradovať tie isté hodnoty, a predsa byť odlišnými funkciami. Tým možno vysvetliť, ako môžu dve vlastnosti v skutočnom svete vyčleňovať ten istý súbor jednotlivín a byť rôzne, a ako môžu dve roly vyčleňovať tú istú jednotlivinu, a predsa byť odlišné. Vlastnosti a roly sú funkcie definované na triede svetamihov a z toho, že dve takéto funkcie priradia dvojici, zloženej zo skutočného sveta a prítomného okamihu, tú istú hodnotu, ešte nevyplýva, že sú totožné.

Všimnime si tiež, že môžeme byť oboznámení s funkciou, a predsa nevedieť, akú hodnotu priraduje nejakému neznámemu argumentu. Napríklad detektív môže poznať hmotnosť každého podozrivého, ale ak nevie, kto z podozrivých spáchal vraždu, nemusí poznať hmotnosť vraha. Tým sa dá vysvetliť, ako môžeme poznať nejakú vlastnosť, a predsa nevedieť, ktorý súbor jednotlivín vyčleňuje, a poznať rolu, a predsa nevedieť, ktorú jednotlivinu vyčleňuje. Vlastnosti a roly sú funkcie definované na triede svetamihov, a ak nevieme, ktorý možný svet je skutočný a ktorý okamih prítomný, tak hoci takú funkciu dobre poznáme, nemusíme vedieť, akú hodnotu nadobúda teraz v skutočnosti.³¹

Identita skutočného sveta je naozaj niečo, čo nepoznáme. Zistiť, ktorý z množstva možných svetov je skutočný, je konečným cieľom vedy. Tento cieľ je možno dosiahnuteľný, možno nedosiahnuteľný, zatiaľ sme ho však určite nedosiahli.

Konečný cieľ nemusí byť na dohľad, napriek tomu k nemu smerujeme. Kým úplná pravda nám uniká, môžeme poznať čiastkové pravdy. Napríklad, môžeme vedieť, že moje hodinky boli vyrobené vo Švajčiarsku. Ako nás táto informácia privedie bližšie ku konečnému cieľu, ktorým je lokalizácia skutočného sveta?³² Úrad mojich hodínok i vlastnosť, že boli vyrobené vo Švajčiarsku, sú funkcie definované na triede svetamihov; prvá priraduje svetamihom jednotliviny a druhá ich súbory. Vedieť, že moje hodinky boli vyrobené vo Švajčiarsku znamená vedieť niečo o týchto dvoch funkciách: totiž, že terajšia skutočná hodnota prvej funkcie je prvkom terajšej skutočnej hodnoty druhej funkcie. Existujú, pravdaže, myriady svetamihov, v ktorých hodnoty týchto dvoch funkcií sú v takomto vzťahu. Takže táto informácia nedáva odpoveď na otázku, ktorý svet je skutočný a ktorý okamih prítomný. Ale existuje mnoho svetamihov, v ktorých hodnoty týchto funkcií

nie sú v uvedenom vzťahu a táto informácia ich všetky vylučuje.³³ Takže počet kandidátov na skutočnosť a prítomnosť sa významne znížil. Slučka, hoci ešte veľmi voľná, sa trochu stiahla.

Z anglického originálu preložil *Peter Dolník*. Text odborne zrevidoval a poznámky k prekladu napísal *Pavel Cmorej*.

POZNÁMKY:

²⁸ Je však zrejme, že každá z týchto kombinácií môže byť skutočná iba za predpokladu, že ostatné tri také nie sú. (*Pozn. odb. red.*)

²⁹ Svetamih je usporiadaná dvojica $\langle w, t \rangle$ zložená z ľubovoľného možného sveta w a okamihu t . Predstavuje stav sveta w v okamihu t . (*Pozn. odb. red.*)

³⁰ Ale rola združuje každý svetamih nanajvýš s jednou jednotlivinou, hoci rôzne svetamihy môžu byť spojené s tou istou jednotlivinou (potvrďuje to i nasledujúci text state). (*Pozn. odb. red.*)

³¹ Vedieť, ktorý okamih je prítomný, podľa P. Tichého znamená vedieť, ktoré konkrétne miesto zaujíma prítomný okamih na časovej osi, čiže vedieť, že napr. teraz je presne 12⁰⁰ hod. 25. decembra 1994. (*Pozn. odb. red.*)

³² Lokalizáciu skutočného sveta tu P. Tichý rozumie jeho lokalizáciu v logickom priestore, teda jeho identifikáciu v množine všetkých možných svetov. (*Pozn. odb. red.*)

³³ Vylučuje ich z pomedzi kandidátov na dvojice \langle skutočný svet, prítomný okamih \rangle , lebo nás informuje, že v skutočnom svete v prítomnom okamihu platí, že jednotlivina, ktorá je mojimi hodinkami, patrí do množiny predmetov, ktoré boli vyrobené vo Švajčiarsku (aj keď z nej nevyplýva, o ktorú jednotlivinu a konkrétnu množinu predmetov ide). Vo vylúčených svetamihoch to neplatí, pretože hodnota funkcie moje hodinky nie je v nich prvkom množiny predmetov vyrobených niekedy v minulosti vo Švajčiarsku. Neplatí to ani vo svetoch, v ktorých nijaké hodinky vyrobené vo Švajčiarsku nemám alebo mám takých hodínok viac (pozri Tichý, P. (1994): Jednotliviny a ich roly (III), *Organon F*, 1, č.3, 208-224). (*Pozn. odb. red.*)

Napokon nám prichodí ešte raz sa poďakovať D. Kamhalovi za nezištné prepisovanie korigovaného prekladu, P. Maternovi za prečítanie II. - IV. časti a obidvom za podnetné pripomienky ku korigovanému prekladu.